

Könyvnyomdai festékgyárak megjelenése Budapesten

NYOMDÁSZATTÖRTÉNETI TÖREDÉKEK

Gécs Béla

A színek és színvegyületek már az őslakók előtt, a legrégebben használatosak voltak, amennyiben azokat a három természetű osztályban: a növény-, ásvány- és állatvilágban sokféleképpen felhasználhatták.

Az emberiség gyors fejlődésével s haladásával a színérvék egyre fejlődött. A színek ízléses harmóniájának a nyomtatványban is tükröződni kell. Éppen ezért a jó nyomdásznak különös gyakorlatosságot kellett szereznie a színek tekintetében. A nyomdafesték feltalálása után körülbelül négyszáz évig a nyomdászok fekete festékeiket maguk készítették.

A nyomdafesték feltalálása, illetőleg megjavítása is valószínűleg Gutenberg János érdemei közé sorolható. Gutenberg idejéig a csupán átdörzsölés útján sokszorosított fatáblanyomatok festéke rendszeren sötétbarna földfesték. A Gutenberg nyomtatványai tompafekete színű, firmiszben oldott, tehát „olajfesték”. Az olajfesték abban az időben már ismeretes volt, de könyvnyomtatás céljaira az ilyen festék nem volt alkalmas. A nagy föltalálónak igen sokat kellett javítania ennek az olajos festéknek az összetételén, mert csakis így volt lehetséges nyomtatványainak bársonyos tompafeketesége.

Árégi könyvnyomtatónak a festék előállításához való lenolaj-

firmisz jobbára saját magának kellett főznie, mert a kereskedelemben az alig volt a könyvnyomtatás céljainak megfelelő jó minőségben kapható. Gutenbergnek tehát ehhez is értenie kellett.

AZ ŐS NYOMDÁSZ FESTÉKKÉSZÍTÉSI RECEPTJE

Az 1474 körüli időkből fennmaradtak a firenzei őstipográfianak, a Ripoli-kolostor nyomdának számadásai, melyek szerint a festékkészítéshez a nyomdának a következő anyagokra volt szüksége: lenolaj, terpentín, szurok, kénkovand, cinóber, gyanta, kence, gubacs, vitriol és sellak. Valószínű, Gutenberg is ilyen anyagokból állította elő a maga festékét. Mindaddig, amíg a nyomdászat kezdetleges volt, mindenki maga gyártotta a festéket.

A nyomdafestékről való gondoskodás a kencefőzéssel indult, aminek tűzveszélyessége miatt minden esetben a városon kívül, a lakott helytől jó távol kellett történnie. Egy hibátlan, karcolás nélkül való vörösréz üstöt háromnegyed részig megtöltöttek jóféle lenolajjal. Az üstöt ráhelyezték egy vasból való háromlábúra, s száraz fával hatalmas tüzet gyújtottak alá, hogy a lenolaj jól forrásnak induljon. Ha már erősen forrott: hosszú nyársra tűzött kenyérdarabokat tartottak bele, amitől állítólag sötétebb lett a kence, és nyom-

tatáskor gyorsabban száradt. Azután gondosan lefedték az üstöt, a fűlein rudat dugtak keresztül, s egy előre megásott s kissé felmelegített gödörbe helyezték, ahol lassanként lehűlhetett. Ha a kencefőzés sikerült, hozzákeverték a szurok elégetéséből nyert kormot, meg a Ripoli-nyomda jegyzékéből ismert egyéb anyagokat. Sellakot azért használtak, hogy a festék fényes legyen. Az ily módon való festékkészítés drága és nehéz volt, s sok munkát igényelt, eredménye pedig a legtöbb esetben kétséges maradt. Ezt bizonyítják legalábbis a régmúlt századok nyomtatványai, melyeknek betűi között még most is láthatók az olajnak sárga nyomai.

Gutenberg azonban, úgy látszik, nem használt a festékéhez sellakot, mert a festéke bár mélyfekete, de nem fényes. Az ekképp gyártott festék nem volt ideális, de akkor jobbat nem igényelt senki. A színes festékek pedig egyenesen a ritkaságok közé tartoztak. Mindössze csak a vörös cinóbert tartotta a régi könyvnyomtató, s iniciáléknak meg kalendáriumi ünnepeknek nyomtatására használta azt.

A FESTÉKEZŐ „LABDAMESTER”

A kész festék eldörzsölése a nyomdában a festékezőasztalon, majd pedig a két festékezőlabda közt történt.

Hogy a festékezőlabdát a fatáblás nyomtatás mesterei ismer-

ték-e, nem tudható. De annyi bizonyos, hogy a könyvnyomtatáshoz való átvétele okvetlenül valami jelentékenyebb megváltoztatását vonhatta maga után. A nyomóforma egyenletes festékezése a labdamester munkája. Az ő egyik legkényesebb szerzsáma a festékezőlabda volt. Hetenként legalábbis kétszer széjjel kellett szednie ezeket a labdákat és megkártolt szőrrel újra megtömködni. A labdához halzsírba áztatott, félig cserzett birka- vagy kutyabőrt vettek. Gömbölyű darabot vágtak ki belőle, s ezt vastagságához és vékonyságához képest körülbelül félórányi időre vízbe mártották. A vastagabb bőr a nagyobb betűs szöveghez volt alkalmas. Hogy puhább legyen, egy ideig tenyérrrel is dörzsölgették, majd rászegeztek a nyeles labdára. Kis nyílást hagytak, azon át tömtek meg szőrrel, amelynek egyenletesnek kellett lennie. Sem túl kemény, sem laza nem lehetett. Nyomatást ábrázoló összes rajzokon két ember dolgozott. Ezek egyikének kezében ott látjuk a festékezőlabdákat. A festéket ugyanis ezekkel dörzsölték széjjel a festékezőasztalon, s ugyancsak ezekkel vitték rá a szedésre, ami nem volt könnyű dolog. A szép, egyenletes befestékezés nagy gyakorlatot igényelt.

A festékezőlabda a 19. század elejéig volt használatban. A könyvnyomtatásban való szerepének fontosságát bizonyítja, hogy mint a nyomtatás szimbólumát már néhány évszázaddal ezelőtt ábrázolják a nyomdász-címerekben.

NYOMDAFESTÉKGYÁRAK MEGJELENÉSE

Legelőször Angliában, majd Németországban és Franciaország-

Festékezőlabda a nyomdász címerben

ban keletkeztek gyárak a festékek gyártására. A nyomdafestékek készítésére már a 19. század elejétől kezdve külön gyárak jöttek létre. Idővel a festékkémia rohamos fejlődése következtében azután még bizonyos többretegű specializációs munkamegosztás is bekövetkezett a festékgyártásban. Más és más gyárak végzik például a festőanyag előállítását, s megint mások ennek az anyagnak nyomtatófestékké való feldolgozását.

Az újabb sokszorosító módok és a folyamatosan fokozódó igények is hozzájárultak ahhoz, hogy a nyomdafestéket készítő gyárak tevékenysége sokoldalúvá váljon. Különféle összetételű festék szükséges a könyvnyomtatáshoz, litográfiához, ofset-munkához, mélynyomtatáshoz, kerámiára, bádogra való, valamint a fénynyomtatáshoz stb., és más a gyorsajton való meg a rotációs nyomtatáshoz.

KÜLFÖLDI FESTÉKGYÁRAK LERAKATAI ÉS SZAKÜZLETEI BUDAPESTEN

A magyarországi könyvnyomdák festékelátását az 1870-es évektől egyre több külföldi festékgár biztosította ide helyezett képviselőivel, raktáraival, mely üzletek vezetői magyar kereskedők voltak.

Kast & Ehinger Festékgár, Stuttgart

Az 1865-ben alapított stuttgarti székhelyű festékgár termékei az 1890-es években jutottak el Budapestre. A Király u. 13. sz. alatti lerakatot és üzletet Carmine Hugo vezette.

A gyár hirdetése

Huber Festékgár, München

1780-ban alapított Huber Mihály festékgyárat Münchenben, majd New Yorkban. A könyv- és nyomdai fekete és színes festékgyárak termékeit Pesten már az 1890-es években reklámozták a Grafikai Szemlében. A Huber-festékeket a dúsan felszerelt IV. kerületi Újvilág utca 6. sz. alatti üzletéből Fuchs Dávid szállította a hazai megrendelőiknek.

Beit & Co. Nyomdafestékgár, Hamburg

dr. Beit Károly és Beit Gusztáv alapította hamburgi törzsgyár 1895-től Beit & Co. néven működött. Budapesti képviselőjét és raktárát (Bárány u. 11.) a Müller

Beit-hirdetés

Testvérek vezették. A raktáron jó minőségű könyv- és kőfestéket, valamint kencéket árusítottak.

Wüste F. Könyv- és Könyomdai Festékgyár, Bécs
A cég 1894-től (Király u. 60.) árusított könyv- és könyomdai fekete és színes, valamint réznyomáshoz szükséges mindenemű nyomdafestéket.

Wüste-hirdetés

Gleitsmann E. T. Kő- és Könyvnyomdai Festékgyár, Bécs

A drezdai törzsgyárnak Bécsben, Koppenhágában, Turinban voltak fiókgyárai. Budapesten Tanzer Miksa (VII., Akácfa u. 50.) grafikai üzletében árusította az 1900. évi brüsszeli világkiállításon a legmagasabb Grand Prix-díjjal kitüntetett festékeit. A gyár különleges festékei: gyorsan száradó fekete, könyvnyomáshoz speciál, könyomáshoz perfekt – nagy raktárkészlettel, különféle árakban kaphatók.

Gleitsmann-reklámlap

A fentiek mellett a *Kohn és Grün Offenbacheri festékgyár* (Kádár u. 8.), a *Hans Wunder berlini nyomdafesték-, kence- és hengeranyaggyár* (Csáky u. 13., később Kazinczy u. 32.), az *R. Englert és dr. F. Becker prágai vegyészeti és festékgyár* (Szív u. 33.) cégek létesítettek festéklerakatokat a fővárosban.

MAGYARORSZÁG ELSŐ NYOMDAFESTÉKGYÁRA

Kurzweil János és Társa, Budapest

Magyarország nyomdái négy-száz esztendőn át külföldi gyárból szereztek be nyomdafesték-szükségletüket. A külföldi festékbehozatal az 1887. évben 3 004 700 kg volt. 1871-ben a Rometsch és Társa cég próbálkozott nyomdafestékgyártással, a gyártott festék minőségileg

festékgyártást. Visszatérve, 1882-ben külföldi festékgyárak képviselőjét vezette Budapesten. Két év múlva egy bérházban saját üzletet nyitott, ahol kéziléggyártott nyomdafestékeket forgalmazott. Egy külföldi gyáros és Kellner Antal vegyész segítségé-

Kurzweil János és Társa Festékgyár látképe 1896-ban

gével 1889-ben betéti társaság alakult a nagybani festékgyártás megkezdésére. 1894-ben felépült az első gyártelep a Ferencvárosban, ahol a Kurzweil János és Társa, az első magyar kő- és könyvnyomdai festékgyár megkezdte működését. A gyárban festékdörzsoló hengergép, 500 liter úrtartalmú festékkeverő gép és öt hengermű dolgozik. A Kurzweil-gyár újság-, mű-, illusztráció-, díszmű- és mindenféle színes festék, kence és bronz termékei a legelőkelőbb külföldi festékgyárak gyártmányaiával vetekszenek. Ennek köszönhetően a hazai nyomdák nem keresik annyira azt külföldön, amit már kevesebb pénzért itt is megkaphatnak. Sőt nemcsak, hogy a külföldi festékbehozatal csökken évről évre, de fellendül a kivitel is külföldre. A jó hírű Kurzweil-gyár szállít nyomdafestékeket a Monarchia és balkáni országok piacaira is.

Az egyre növekvő igény kielégítésére 1897-ben a kültekli (IX., Márton u. 19. sz.), háromezer

Kurzweil János portré

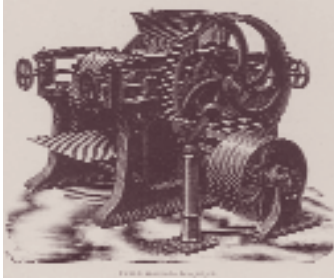
nem felelt meg az elvárásoknak, és csak kísérlet maradt.

Kurzweil Jánosé az érdem, hogy 1886-ban cége alapításával meghonosította a nyomdafestékipart hazánkban.

Kurzweil János festék- és anyagüzletet tanult, majd 1881-ben külföldre került. A németországi Hessel-féle vegyigyárban tanulmányozta a speciális nyomda-

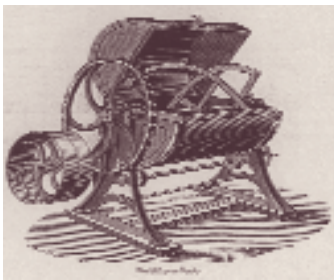
négyzetöles telken felépült a kence-, koromégető és hengeranyag üzemrészszel bővült új Kurzweil Festékgár.

1907-ben a cég egyesült a hírneves lipcsei Berger és Wirth Nyomdafestékgyárral, és közös cégnév alatt, mint az első magyar könyv- és nyomdai festék- és hengeranyag gyár működtek 1910-ig.

Festékdörzsölő hengergép rajza

Ez időtől kezdve a Márton utcai üzem, mint Berger és Wirth Nyomdafestékgyár két évtizeden át, 1931-ig dolgozott, majd a lipcsei törzsgyár a Corvina Festékgárnak adta át tulajdonjogát.

Festékeverő gép rajza

KÜLFÖLDI NYOMDAFESTÉKGYÁRAK BUDAPESTEN

Schiff, Srpek és Társa Festékgár

Az első külföldi festékgyár 1897-ben létesített fiókgyárat Budapesten (VII., József u. 17.). A könyv- és nyomdai festé-

A festékgár hirdetése 1897-től

ken kívül hengeröntő műhelyt is működtető cég vezérképviselője Kalmár Lajos nyomdász. A Kurzweil és Társa cég mellett az új gyártelep indulásával a 19. század végén két nyomdafestékgyár dolgozott a fővárosban.

Lorilleux Ch. és Társa, Budapest

A világ legrégebbi festékgyárát 1818-ban, Párizsban alapította Pierre Lorilleux. A fokozatosan fejlődő gyár 1856-ban, amikor az alapító Pierre nevű fia átvette a gyár vezetését, már tízszer akkora kiterjedésű volt, mint az alapításkor. A Lorilleux párizsi

A Lorilleux gyár épülete...

cég előbb csak festékraktárat rendezett be Budapesten (Tüskör u. 4.), majd 1907-ben Budafokon (Gyár u. 19.) létesített kisebb gyártelepet, melyet évről évre bővítettek, fejlesztettek.

A nyomdafestékgyár 1933-ban több mint harminc géppel és ötven alkalmazottal dolgo-

zik, a legmodernebb és a gyakorlatban legjobban bevált technológiával készíti a könyvnyomtatás minden ágazata számára szükséges legjobb minőségű nyomdafestékeket. A gyárnak saját kencefőző berendezése van. A hat hold területen fekvő gyártelep beépítettsége tizenhatezer négyzetméter.

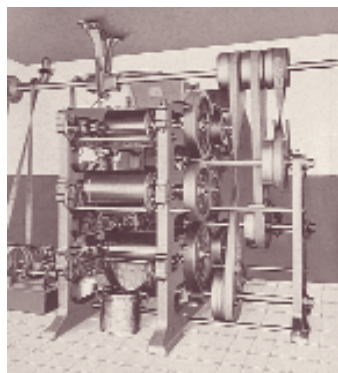
...és reklámlapja

Az önállóan bejegyzett magyar cégek csupán annyi kapcsolata van a párizsi törzsgyárral, hogy annak tulajdonát képezi, de az eddigi haszon belföldön maradt a gyár fejlesztésére.

A Lorilleux budapesti festékgyárát négy évtizedes működés után, 1948-ban államosították, és már festékgyárakkal együtt egy új vállalat, a Nyomdafestékgyár tulajdonába került.

Baer Otto Festékgyár, Budapest

A neves drezdai nyomdafestékgyár 1907-ben Budapesten (Gizella út 53. sz.) indított fiókgyártelepet. Később Solymáron, a volt Móczár-féle, üzemen kívüli, vegyszeti üzemben létesített jól berendezett nyomdafestékgyárat. A nyomtatáshoz szükséges

A Baer-gyár egyik festékdörzsölő gépe

összes festék gyártása mellett a cég jól felszerelt hengeranyag- és hengeröntő műhely is üzemeltetett.

Corvina Nyomda-Festékipar Rt.

A gazdasági válság következtében a nyomdafesték-behozatal megnehezült. A hazai, de ugyanakkor külföldi érdekelt-ségű Lorilleux, Gebr. Hartmann-

Ferentzy József igazgató

n, Schmidt, Lutz festékgyárak termékei is megdrágultak. A magyar nyomdák igénye volt, hogy szükségletüket jó minőségű magyar festékgyárakból szerez-zék be. Ilyen körülmények között alakult meg 1931-ben a Corvina Nyomda-Festékipar Rt. A cég munkakörébe vonta a nyomda-

ipar számára szükséges mindenféle nyomófesték és a nyomáshoz szükséges mindenfajta segédanyag gyártását.

Corvina belső fotó

A Corvina-festékgyár megvásárolta a lipcsei Berger-Wirth törzsgyártót a Márton utcai gyár alapfelszerelését és a hengerkészítő üzemét. A Corvina Nyomdafestékipar Rt. első igazgatója dr. Ferentzy József kereskedelmi főtanácsos.

A Corvina nagy körültekintéssel, a legjobb anyagok felhasználásával gyártotta termékeit,

Corvina belső fotó

amelyeket a hazai nyomdák elismertek és széleskörűen használtak. A Corvina-festékgyár 1948-ig, az államosításig működött.

AZ 1948. ÉVI ÁLLAMOSÍTÁSIG BUDAPESTEN MŰKÖDÖTT NYOMDAFESTÉKGYÁRAK

Lutz Ede és Társa Lakk-és Festékgyár Rt.

Az 1910-es évektől jelen a magyarországi nyomdafestékpiacon. Elsőrangú minőségi könyv- és könyvnyomdai festékeket állított elő az Őrnagy u. 4. sz. alatti üzemben.

Schmidt Testvérek Nyomdafestékgyár Rt.

A berlini törzsgyár 1922-ben nyitott vezérképviseletet és raktárt Budapesten (XIII., Rokolya u. 44.), majd Rákospalotán, a Pázmány u. 41. szám alatt létesített festékgyártelepet. A kitűnő minőségű Schmidt-gyártmányok: az összes kő- és könyvnyomdai, valamint ofszetfestékek, különlegesen gyártott mélynyomó-, anilin-, guminyomó- és bádogyomó festékek.

Schmidt-hirdetés

Hartmann Testvérek Nyomdafestékgyár Rt.

A hallei nyomdafestékgyár 1930-ban Budapesten (XIII., Forgách u. 19.) berendezett gyára elsőrangú minőségben gyártott tipo-, lito-, ofszet- és mélynyomó festékeket.

Hartmann-hirdetés